

УДК 94 (477) + 321.02 "1903/1905"

М13

Андрій МАГУРЧАК

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ПОРША В 1903 – 1905 РР.

У статті аналізується підпільно-революційна боротьба лідера Революційної української партії (РУП) М. Порша. Його діяльність протягом 1903 – 1905рр. розглянуто в контексті українського суспільно-політичного руху на початку ХХ ст. Визначено вплив М. Порша на становлення РУП, досліджено її внутрішньополітичні суперечності. Стаття базується на історичних джерелах, які раніше не використовувалися.

Ключові слова: М. Порш, Революційна українська партія, становлення партії, національне питання, Львів, поліція.

Початок ХХ ст. був ознаменований новим етапом українського національного відродження. Уособленням процесу політизації національного руху стала Революційна українська партія. До видатних її діячів належав Микола Порш, який разом зі своїми соратниками по боротьбі створив ґрунт національних ідей для наступних періодів українського державотворення. Вивчення багатого досвіду діяльності РУП та її лідера є для сьогоденних українських політиків актуальним і повчальним. Саме цим, на нашу думку, обумовлюється важливість запропонованого дослідження.

Історіографія діяльності М. Порша на початку ХХ ст., здавалось би, є досить великою. Однак до цього часу ще не з'явилися фундаментальні дослідження, які висвітлювали б його суспільно-політичну діяльність. Але окремі аспекти цієї проблематики знайшли відображення у багатьох публікаціях.

© Магурчак Андрій, 2004

Серед них чільне місце посідають історичні розвідки сучасників М. Порша – М. Галагана [2], В. Дорошенка [5], А. Жука [7], Ю. Колларда [9], П. Феденка [18], які мали переважно мемуарний характер. Роботи сучасних дослідників В. Верстюка [1], В. Головченка [4], С. Телешуна [17] та інших висвітлюють діяльність цієї постаті фрагментарно – у контексті важливих подій української історії початку ХХ ст.

Враховуючи сказане, метою цієї статті у визначаємо з'ясування місця та ролі М. Порша в діяльності РУП у 1903 – 1905 рр.

Політична діяльність молодого М. Порша розпочинається із нелегального гуртка в Лубнах наприкінці 90-х років ХІХ ст., який передував заснуванню РУП. Зі створенням РУП цей гурток стає партійним осередком під назвою “Вільна громада РУП на Полтавщині” на чолі з М. Поршем. Громада поширює свою діяльність на західні повіти Полтавщини і проводить агітаційну роботу серед населення. У Лубнах М. Порш розповсюджує серед селян партійні видання і складає чернетки відозв від імені РУП до народних учителів [6, 304]. Він також займається теоретичними студіями з питань марксизму, народного господарства та національних відносин.

Організаційна та агітаційна робота РУП у 1903 р. викликала значне занепокоєння російської імперської влади. Свідченням цього є каральні операції департаменту поліції, наслідком яких стало повне знищення основних осередків партії [III, 18]. Діяльність М. Порша також потрапила в поле зору жандармерії. У донесенні департаменту поліції до Київського губернатора зазначалося, що колишній студент Київського університету М. В. Порш, “відомий відділенню як особа сумнівна у політичному відношенні ще з 1903 року”, був звинувачений Полтавським губернським жандармським управлінням за участь у діяльності полтавської групи Револьюційної української партії [IV, 258]. За відсутністю доказів його було звільнено та виселено з Лубен до Києва під нагляд місцевої поліції [IV, 258]. Але навіть ці обставини не змусили М. Порша відійти від активної політичної роботи.

Арешти членів РУП значно послабили організацію, тому на початку 1904 р. партія, за свідченням А. Жука, “залишилася без усякого проводу, а партійна праця майже завмерла” [1, 22]. Перебравшись до Києва на початку січня 1904 р., М. Порш разом із А. Жуком очолив місцеву Вільну громаду. Вони удвох розпочинають відродження партії. Ось як описав цей процес М. Порш: “Довелося мені одночасно відбудовувати обидві організації – ЦК і Київську Вільну Громаду. Але найбільші труднощі чекали мене в ділянці програмових і організаційних питань. Національна партія була без національної програми. Ще більшим анархізмом була сама організація партії” [13, 31].

390982
Він виготовив два цикли систематичних лекцій з історії й теорії робітничого руху з докладним конспектом та покажчиком літератури до кожного – один для майбутніх агітаторів, а другий – для пропагандистів. Зорганізував гуртки для студентів і курсисток, де читав згадані лекції. М. Порш виробив проект партійної програми, у якому значне місце було відведено українській національній справі. Саме йому належала ідея організації так званих “бірж” для вуличної партійної агітації серед фабричного робітництва. Робітнича організація партії стала українською. Утворилися організації РУП у середніх школах, відновилася нелегальна видавнича діяльність. Отже, за півроку напруженої роботи Поршу вдалося підготувати до активної політичної діяльності таких визначних у подальшому представників української соціал-демократії, як В. Садовський, Я. Міхура, Л. Юркевич та ін. [4, 34].

Унаслідок нововведень протягом 1904 р. РУП за персональним складом набула винятково українського національного характеру, а національна лінія в партії стала домінуючою. Треба наголосити, що ці зміни мали як позитивне, так і негативне значення. Позитивним чинником нововведення було те, що партія основну увагу звертала на національно-культурну сторону своєї діяльності, перетворюючись на інструмент дерусифікації робітництва та інтелігенції. Водночас застосування принципу національних організацій у побудові партії стало причиною ізоляваності її в революційному русі країни та

джерелом внутрішніх конфліктів усередині партії [14, 4]. Негатив полягав і в тому, що значна частина членів Закордонного комітету РУП (М.Меленевський, подружжя Голіцинських, О.Скоропис-Йолтуховський), перебуваючи під впливом російської соціал-демократії, стали в опозицію до М.Порша. Їх підтримав також Д.Антонович, якого було звільнено з в'язниці [1, 171 зв]. Опозиціонери мали намір реформувати партію шляхом вилучення з її програмних засад національного питання і перетворити її на осередок РСДРП. Новий курс М.Порша видавався їм занадто націоналістичним і шкідливим для всієї соціал-демократії.

Щоб розв'язати всі дискусійні питання, Закордонний комітет запропонував скликати партійний з'їзд. Більшість членів РУП сподівалися, що вдасться подолати внутрішньопартійну кризу і вирішити програмні та організаційні питання. Наприкінці грудня 1904 р. у Львові був скликаний другий з'їзд РУП. На ньому були присутні майже всі партійні лідери. Напередодні цієї події, навесні 1904 р., члени Закордонного комітету М.Меленевський, П.Крита і М.Ткаченко провели у Львові агітаційну кампанію на користь об'єднання з російською соціал-демократією [1, 172]. У цьому їм допомагали члени РСДРП [3, 250]. Але більшість місцевих організацій РУП підтримувала групу на чолі з М.Поршем, яка виступала за створення національної соціал-демократичної партії українського пролетаріату [2, 122]. Вже на самому початку з'їзду О.Скоропис-Йолтуховський запропонував не записувати до програми РУП питання про самостійність України, бо, на його думку, "в програму пролетаріату можуть бути внесені лише науково обґрунтовані і доказані тези, чого ще не доказано досі з поняттям "Самостійної України", і навіть навпаки, існує твердження, яке, виходячи з тісних зв'язків України з великоросійським ринком, відкидає можливість існування економічно самостійної України" [18, 55]. ЦК РУП не визнавав мандатів Північного (Петербурзького) і Донського комітетів, відмовляючи їм у праві голосу [1, 39 – 40]. Порш зайняв жорстку позицію щодо цих комітетів, заявляючи, що Петербурзький Комітет був затверджений не як повноправна

організація, а для збирання грошей [1, 40]. Він запропонував їм брати участь у з'їзді, але із дорадчим голосом. Критикуючи дії членів Закордонного комітету, Порш зазначав, що “в закордонній групі утворилася інтелігентська риза, яка хотіла поставити себе вище всіх. Хотіли вони багато прав, багато голосів. Заяви закордонного комітету, Гильки і інші були зарані приготовані і все зарані було приготовано” [1, 40].

Дискусія щодо національного питання перетворилася на сутичку між прибічниками Порша та членами Закордонного комітету, які були у меншості. Скориставшись формальним приводом нелегітимності деяких делегатів, члени Закордонного комітету покинули з'їзд. Отже, партійний форум було зірвано.

Проміжну позицію між групою М.Порша та М.Меленевського займали Д.Антонович, Б.Камінський, В.Фідровський. Вони підтримували ідею автономії, але були проти національних організацій пролетаріату [13, 39].

Уже на першому засіданні з'їзду зазначені суперечності викликали жваву дискусію. Проти політики М.Порша щодо участі у з'їзді закордонних комітетів виступила група на чолі з В. Винниченком. Прагнучи не загострювати ситуацію, М.Порш був змушений піти на поступки і визнав за Північним комітетом право голосу. Однак позиція лідера РУП залишилася незмінною щодо трьох інших Вільних громад. Тоді його опоненти зробили все, щоб переконати делегатів у нелегітимності з'їзду. Не виробивши ніяких програмних засад, не розв'язавши найважливіших дискусійних питань, з'їзд закінчив свою роботу.

Отже, можна зробити такі висновки: по-перше, суперечності на ґрунті національного питання фактично призвели до ідейного та організаційного розколу в РУП, а з'їзд фактично перетворився на нараду прихильників М. Порша; по-друге, М. Порш стає одноосібним лідером партії і формує її політичну платформу.

Сучасники по-різному оцінювали суть розколу РУП. Частина з них вважала, що цей процес був ініційований керівництвом РСДРП та зрадою “спілчанами” національної справи [9, 181]. Інша частина звинувачувала “самостійників” і особисто М.Порша у “вузькій націоналістичній позиції”. Так, зокрема,

О.Скоропис-Йолтуховський звинувачував М.Порша в розколі партії [1, 31]. Більш виваженої позиції у цьому питанні дотримувався В. Дорошенко, який уважав, що “в поглядах мусів кінець-кінців наступити конфлікт, особливо як з обох сторін зустрілися амбітні одиниці, котрі не могли або не хотіли порозумітися й знайти потрібного компромісу” [5, 27].

Незважаючи на те, що спроби “закордонців” об’єднати РУП із РСДРП закінчилися поразкою, дискусії навколо цього питання не припинялися. Щоб вирішити його, ЦК РУП запропонував розпочати дискусію на сторінках партійного часопису “Праця”.

Її започаткували статті Д. Антоновича “Неіснуюче питання” і “Ще про неіснуюче питання”, в яких автор не визнавав національного питання, бо воно, вважав він, “видумане буржуазією” [11, 4]. Іншим “аргументом” Д.Антоновича було те, що „вік національностей, торжествуючої буржуазії одійшов у вічність і наступає вік торжества пролетаріату, а ми раптом опиняємося перед примарою, цим не існуючим для нас національним питанням” [11, 4]. Крім того, він заперечував існування української нації та її колоніальне становище [12, 4]. Протилежної думки був М. Порш, який аргументовано спростовував позицію Д.Антоновича. “Національний гніт, – писав Порш, – котрий однаковим тягарем лягає на пролетаріат і буржуазію пригніченої нації в основі своїй є зупинення розвитку продуктивних сил нації, гальмування її культурного розвитку та позбавлення тих політичних прав, які мають нації непригнічені” [8, 5]. Єдиним шляхом позбутись національного гніту, на думку М.Порша, було би проголошення національно-територіальної автономії України.

А. Жук уважав, що “великої різниці між становищем Д.Антоновича і М. Порша властиво не було, тільки Антонович мав сумніви щодо колоніального становища України супроти Росії і приймав лише пролетарську самостійність, а М.Порш, мабуть, цих сумнівів вже тоді не мав” [7, 56]. Необхідно зазначити, що, незважаючи на певні розбіжності, Д.Антонович підтримав М.Порша у грудні 1904 р. Однак слід погодитись із твердженням, що позиція Д. Антоновича у Львові в грудні 1904

р. визначалася, можливо, не лише партійними інтересами, а й особистими амбіціями і планами щодо лідерства в партії [10, 58]. І сьогодні важко твердити, який із цих чинників був вирішальним. Але зразу ж після зірваного львівського з'їзду Д. Антонович розпочав конфронтацію з М. Поршем, відстоюючи, по суті, ідею М. Меленевського про об'єднання РУП і РСДРП. І це викликає сумнів щодо того, що для Д. Антоновича принцип збереження партії, а не якісь причини суб'єктивного характеру, був визначальним під час зустрічі у Львові.

Після дискусії у партійній пресі розпочалася боротьба між "самостійництвом" М. Порша і "обласництвом" Д. Антоновича. Для досягнення компромісу між ними ЦК РУП розробив проект програми партії, опублікований у "Праці". Фактично в основу його було покладено "Нарис програми РУП" Київської Вільної громади, але М. Порш та його однодумці внесли деякі зміни. Зокрема, у проекті зазначалося, що партія визнає основні принципи, кінцеві цілі і тактику міжнародної соціал-демократії. Серед національних вимог було висунуто вимогу "автономії України з окремим представницьким Сеймом, котрому належить право законодавства в тих внутрішніх справах, що торкаються тільки люду, який мешкає на території України" [8, 6].

Зазнавши поразки у теоретичній дискусії з М. Поршем щодо національного питання, Д. Антонович став на шлях конфронтації зі своїм опонентом всередині РУП. Скориставшись відсутністю у Києві членів ЦК М. Порша і С. Петлюри, він скликав 5 червня 1905 р. так званий "предварительный" з'їзд за участю представників Київського, Полтавського, Лубенського і Ніжинського комітетів, який мав розв'язати питання про спілку з РСДРП, назву партії та ін. Д. Антоновичу не вдалося здійснити свій задум, оскільки зі Львова своєчасно повернулись М. Порш і С. Петлюра [1, 75]. Однак, Д. Антонович не полишав своїх задумів. Наприкінці вересня 1905 р. з його ініціативи у Харкові, таємно від ЦК РУП, відбулася конференція Харківського, Полтавського і Лубенського комітетів. Винесені на обговорення конференції питання свідчили про відверту конфронтацію в рядах партії, а саме: про ставлення до автономістів і соціал-

демократичної організації [I, 66]. Конференція звернулася до ЦК РУП із категоричною вимогою розпустити партію і “домогатися з’єднання на основі повної централізації з соціал-демократичними партіями Росії” [I, 66]. З цією метою опозиційна частина партії наполягала на негайному скликанні з’їзду. За цих умов ЦК на чолі з М.Поршем виявив витримку і сповістив опозиційні комітети, що він не проти скликання з’їзду, але пропонує зачекати з огляду на “грошову кризу”. Він вийшов із пропозицією скликати партійний з’їзд у грудні 1905р. М. Порш кваліфікував дії Д. Антоновича як спробу “зробити партійну революцію” [I, 75].

Очевидною була потреба скликати з’їзд, щоб “покласти кінець розгардіяшу, який утворився в партії” [I, 95], як висловився М. Порш. Однак, не витримавши політичної конкуренції, Д.Антонович перед партійним з’їздом у грудні 1905 р. вийшов з партії і відійшов від політичної діяльності, а М.Порш узяв усю владу в свої руки. На з’їзді остаточно відбулося ідеологічне, політичне й організаційне оформлення партії. Були прийняті програма та статут, ряд резолюцій програмного характеру, автором яких був М. Порш, а також було змінено назву з РУП на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП).

До вже згаданого суперництва між лідером РУП і Д.Антоновичем за впливи в партії слід додати й тактичні непорозуміння між М.Поршем і В.Винниченком; сучасники пояснювали їх причинами суб’єктивно-особистого характеру [I, 58]. С.Петлюра на другому з’їзді РУП з обуренням закинув В.Винниченкові недисциплінованість (мандрування “на заробітки” у травні 1905 р.) та “бунтарську” есерівщину [15, 139]. Незгода між членами ЦК і Винниченком призвела до його заяви про вихід із партії [II, 109].

Отже, протягом 1903 – 1905 рр. вагомий внесок у процес ідейного та організаційного становлення Революційної української партії зробив М.Порш. Він став визначним теоретиком і лідером партії. М.Поршу вдалося зберегти організацію від повного розколу, а також розбудувати і зміцнити партійні осередки. Але найбільша його заслуга полягає у тому,

що в умовах надмірної популярності соціалістичних ідей з їх інтернаціоналізмом М.Порш усе-таки, зміг зберегти партійне національне обличчя. Він послідовно відстоював необхідність збереження принципу самостійного існування РУП як незалежної від РСДРП організації.

I. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 3807. – Оп.1. – Спр.10.

II. ЦДАВОВУ. – Ф. 3807. – Оп.1. – Спр.12.

III. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф.320. – Оп.1. – Спр. 206.

IV. ЦДІАК України. – Ф.275. – Оп.1. – Спр. 2521.

1. Верстюк В., Осташко Т. Політик, посол, вчений (М. Порш) // Історичний календар. – К.: Українська книга, 1999. – Випуск п'ятий. – С.308–309.

2. Галаган М. З моїх споминів (80-ті роки до світової війни). – Львів: Червона Калина, 1930. – 202 с.

3. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. – Б.м.: Книгоспілка, Б.р. – Революційна Українська Партія (РУП). – Т. 1. – 388 с.

4. Головченко В. Від “Самостійної України” до Союзу визволення України: нариси з історії української соціал-демократії на початку ХХ ст. – Харків: Майдан, 1996. – 190 с.

5. Дорошенко В. Революційна Українська Партія (1900–1905 рр.): Нарис з історії української соціал-демократичної партії. – Львів – Київ: Видання ЦК УСДРП, 1921. – 38 с.

6. Дучинський А. Революційна Українська Партія (РУП) на Полтавщині за архівними матеріалами 1900-1905 років // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ ст. – К.: Державне видавництво України, 1928. – Кн. 2. – С. 283–320.

7. Жук А. Пам'яті Миколи Порша (1877 – 1944) (З нагоди 85-ліття з дня народження) // Сучасність. – 1962. – №1. – С. 52 – 66.

8. [Порш М.] З приводу неіснуючого питання // Праця. – 1905. – Ч.13–14. – С. 2–6.

9. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів 1897 – 1906: Українська студентська громада в Харкові і революційна українська партія (РУП). – Торонто: Срібна Сурма, 1972. – 223с.

10. Колесник В. Ф., Рафальський О.О., Тимошенко О.П. Шляхом національного відродження: національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини 1900 – 1907. – К.: Стилос, 1998. – 226 с.

11. С.В. Неіснуюче питання // Праця. – 1905. – Ч. 11. – С. 3 – 4.

12. С.В. Ще про неіснуюче питання // Праця. – 1905. – Ч. 12. – С. 4 – 5.

13. Симон Петлюра в молодості. Збірка споминів (під редакцією А. Жука). – Львів: Накладом видавництва кооп. “Хортиця”, 1936. – 105с.

14. Солдатенко В., Бевз Т. Микола Порш – лідер українських соціал-демократів // Історія України. – 1997. – №44. – С. 4 – 5.

15. Солдатенко В., Кривошея В. Революційна Українська партія // Віче. – 1998. – №1. – С. 128 – 140.

16. Стрельський Г. Українська дипломатія національно-державного відродження (1917 – 1920 рр.): Біографічний довідник. – К.: Видавничий дім ДЕМІО, 2000. – 48с.

17. Телешун С. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. – К.: Б. в., 1996. – 130 с.

18. Феденко П. Український рух у 20 столітті. – Лондон: Наше слово, 1959. – 267 с.

Андрей Магурчак. Политическая деятельность Николая Порша (1903 – 1905 гг.). В статье анализируется подпольно-революционная борьба лидера Революционной украинской партии (РУП) Н. Порша. Его деятельность в течение 1903–1905 гг. рассматривается в контексте украинского общественно-политического движения в начале ХХ в. Определено влияние Порша на становление РУП, исследуются ее внутривнутриполитические противоречия. Статья базируется на ранее не использованных исторических источниках.

Ключевые слова: М.Н.Порш, Революционная украинская партия, становление партии, национальный вопрос, Львов, полиция.

Andriy Magurchak. The political activity of Mykola Porsh in 1903-1905. In this article analyzed underground – revolution struggle to leader of Revolutionary Ukrainian Party (RUP) M.Porsh.

His activity in 1903-1905 is examined in the context of social and political movement in the beginning of XX century. The influence of M. Porsh on RUP formation is defined. The internal political conflicts in this party are examined. The article is based on the new historical sources.

Key words: M. Porsh, Revolutionary ukrainian party, party formation, national issue, Lviv, police.